

İbnü'l-Kabâkîbî'nin *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* Adlı Eseri*
İhsan SÜTŞURUP**

Öz

İslam dünyasında, özellikle de ülkemizde yapılan ve şaz kırâatleri ihtiva eden çalışmalarda kendisine müracaat edilen bir kaynak olma vasfını taşıyan *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*, İbnü'l-Kabâkîbî tarafından 831 yılında Gazze'de manzum olarak kaleme alınmıştır. Osmanlı'da belirli bir döneme kadar İstanbul ve Mısır Tariki gibi, Kabâkîbî tariki de okutulmuş ve fakat ilerleyen dönemlerde kırâat ilmine olan teveccühün azalması sebebiyle şâz kırâatleri ihtiva eden bu tarik terk edilmiş ve unutulmuştur. İşte zikredilen Kabâkîbî tariki, çalışma konumuz olan bu eserden vaz edilmiş ve temel kaynak olarak kullanılmıştır. Eser, çoğu kırâat içerikli kitaplarda olduğu gibi usul ve ferş olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmekte, usul kısmına kadar olan beyitlerde ise kırâat ilmi ile iştigal edecek kimselerin bilmesi gereken hususlar zikredilmektedir. Bu çalışmamızda "Kabâkîbiyye" ismiyle de bilinen ve 1510 beyitten oluşan *Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr* isimli eserin tahlili yapılmıştır. Bu tahlil esnasında; eserin ismi, muhtevası, bölümleri, kaynakları, müellifin kullandığı remizler ve kırâate dair bazı teknik bilgiler olmak üzere usul ve ferş ile alakalı kısımlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, kırâat, şâz kırâat, İbnü'l-Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*.

Ibn al-Kabâkîbî's Work Named *Mecma'u-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr*

Abstract

Mecma'u's-sürûr and *matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*, qualified as a source for the studies involving exceptional readings of Q'uran (shazz qirâat) which were carried out in the Islamic world, especially in our country, was written in verse by İbnü'l-Kabâkîbî in Gazze in the year of 831. Until a certain period in the Ottoman Empire, just as the Istanbul and Egypt Tradition, Kabâkîbî tradition had also been taught, but in later periods because of the decline in the adherence to the discipline of qirâat, this tradition which involves exceptional readings was abandoned and forgotten. The mentioned Kabâkîbî tradition was imposed by this work, which is our subject matter, and was used as the main source. The work was composed of two main parts, namely method and farsh like most books containing qirâat, and in the couplets until the method section, the particularities which are required to be known by the people who will study in the discipline of qirâat were mentioned. In the present study, the analysis of *Mecma'u's-sürûr* and *matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*, also called Kabâkîbiyye, consisting of 1510 couplets, was performed. During this analysis, the sections regarding method and farsh were examined, with regard to the name of the work, contents, sections, sources of the work, the abbreviations used by the author and some technical information about qirâat.

Keywords: the Quran, qirâat, shâz qirâat, Ibn al-Qabâqîbî, *Majma' al-Surûr*.

* Bu makale İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 2018 yılında kabul edilen "İbnü'l-Kabâkîbî ve *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* Adlı Eserinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doktora Öğrencisi, e-posta: ihsansutsurup@gmail.com.

Giriş

Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir el-Halebî olan İbnü'l-Kabâkîbî,¹ 777/1375 veya 778 yılında Halep'te dünyaya gelmiştir. Muhtemelen nalıncılık yapan bir aileden geldiği için "İbnü'l-Kabâkîbî" veya "Kabâkîbî" ismiyle meşhur olmuştur.²

Hicri IX. asır kırâat âlimlerinden olan müellif, İbnü'l-Cezerî ile aynı asırda yaşamış, hatta alanında otorite sahibi olan bazı ulema tarafından daha fasih ve yetkin kabul edilmesine rağmen, özellikle ülkemizde pek meşhur olamamıştır.³ Buna rağmen İslam âleminde şâz kırâatler bağlamında yapılmış olan çalışmalarda kendisine sıkça müracaat edilen bir eser meydana getirmiş ve bu eser şâz kırâatler noktasında önemli bir konumu ihraz etmiştir.

Kırâat tedris usulü olarak okutulan İstanbul ve Mısır tarikleri ile beraber Osmanlı döneminde Kabâkîbî tarihinin de olduğu da zikredilmektedir. Bu tarihin varlığı daha önce Osmanlı'da kırâat tedrisi ile alakalı yapılan çalışmalarda zikredilmemiş olsa da Kabâkîbî tarihinin Osmanlı'da yüzlerce yıl okutulduğu bilgisine ulaşılmıştır. İlgili tarihin Osmanlı'da belirli bir döneme kadar okutulduğu, bu usulde okuyan talebelerin icazetlerinde rastlanmak suretiyle tesbit edilmiş ve açığa çıkarılmıştır.⁴ Ancak ilerleyen zamanlarda genel olarak kırâat ilmine olan teveccühün azalması sebebiyle şâz kırâatleri ihtiva eden bu usul terkedilmiş ve zamanla unutulmuştur. İşte bahsedilen bu tarik, müellifin 831 yılında Gazze'de manzum olarak kaleme almış olduğu *Mecma'u's-Sürûr* isimli eserinden vaz edilmiş ve temel kaynak olarak esas alınmıştır. Bu çalışmamızda Kabâkîbî'nin yazmış olduğu birçok eseri arasında temayüz eden ve on dört kırâate şamil *Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr* detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Eserin İsmi ve Muhtevası

Kabâkîbî'nin onu mütevâtir, dördü şâz olmak üzere on dört kırâat hakkında telif ettiği ve kurrâ arasında "Kabâkîbîyye" ismiyle meşhur olan⁵ eserinin asıl adı "*Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*" dur. Eserin 100. beytinde bu isim şöyle geçmektedir:

سميتها بمجمع السرور   ومطلع الشمس والبدور⁶

Müellif kitabın muhtevâsını şu beyitlerle açıklamıştır:

¹ Ebû'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, thk. Adnân Yunus Abdulmecîd, Mektebetü Dandîs, Ammân ts., II, 179; Zirikli Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî, *el-A'lam*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn 2002, VI, 117; Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğîb Abdilğınâ Kehhâle ed-Dımeşk, *Mu'cemü'l-müellifin*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut ts., IX, 288.

² Muhammed Eroğlu, "İbnü'l-Kabâkîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2000, XXI, s. 97.

³ Müellif hakkında detaylı bilgi için bkz. Sütşurup, İhsan, "İbnü'l-Kabâkîbî ve *Mecma'u's-sürûr ve Matla'u's-şümûs ve'l-Büdûr* Adlı Eserinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2018), s. 17-32.

⁴ Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018, s. 285.

⁵ Abdulfettah b. Es-Seyyid Acemî el-Mersafî el-Mısırfî eş-Şâfî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-bârî*, Mektebetü Tayyibe, Medine ts, II, 767.

⁶ Ben bu eseri "*Mecma'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr*" diye isimlendirdim.

وهذه ارجوزة غريبه وفي اصطلاح رمزها اعجوبه

حوت وزادت نظم نشر العشر بأربع وقد ذكت بالنشر⁷

“İstilahta remizleri harika olan bu muhteşem urcûze,⁸ *en-Neşr*’den dört kırâat daha fazlasını ihtiva etmektedir.”

2. Eserin Bölümleri

Müellif *Mecma’u’s-sürûr ve matla’u’s-şümûs ve’l-büdûr* isimli eserini iki ana bölümden meydana getirmiştir. Bunlardan birincisi usul,⁹ ikincisi ferş¹⁰ bölümüdür.

Eserin usul kısmı 27, ferş kısmı 37 bâbdan meydana gelmiştir. Usûlî ihtilafların incelendiği bâblar “bâbu’l-istiâze” ile başlamakta, “bâbu mezâhibihim fi yââtî’zevâid” ile bitmektedir.

Ferş ihtilaflarının yer aldığı ikinci bölümde ise Bakara sûresi olmak üzere diğer sûrelerde mevcut olan kırâat ihtilaflarından bahsedilmiştir. Yalnız Fâtiha sûresi ferş bölümünde değil, usul kısmında “bâbu’l-besmele” den sonra zikredilmiş, eser “bâbu’t-tekbîr” ile nihayete erdirilmiştir.

Eserin usul bölümünü meydana getiren bâb başlıkları şöyledir:

باب الاستعاذة، باب البسمة، باب سورة ام القرآن، باب إدغام كبير، باب هاء الكناية، باب المد والقصر، باب الهمزتين من كلمة، باب الهمزة من كلمتين، باب الهمز المفرد، باب نقل حركة الهمز الي الساكن قبلها، باب السكت علي الساكن قبل الهمز وغيره، باب وقف حمزة والاعمش وهشام علي الهمز، باب الادغام الصغير، ذكر ذال اذ، ذكر دال قد، ذكر تاء التأنيث، باب لام هل وبل، باب حروف قربت محارجها، باب احكام النون الساكنة والتنوين، باب الفتح والامالة وبين اللفظين، باب إمالة هاء التأنيث وما قبلها في الوقف، باب مذاهيبهم في الرءاءت، باب اللامات، باب الوقف علي أواخر الكلم، باب الوقف علي مرسوم الخط، باب مذاهيبهم في ياءات الإضافة، باب مذاهيبهم في ياءات الزائد.

Eserin ferş bölümünün ardından sadece, “bâbu’t-tekbîr”e yer verilmiştir.

⁷ İbnü’l-Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr ve matla’u’s-şümûs ve’l-büdûr fi’l-kırââtî’l-erbai aşera*, thk. Mektebetü Kurtuba, Müessesetü Kurtuba ts., 93-94. beyitler.

⁸ Kadîm mânasıyla recez, nazım ve mûsikiyle alâkalı bir terim olup, eski Araplar’ın “kasîd, remel, recez” diye adlandırdıkları belirli konulara tahsis edilmiş şiir nevelerinden birinin adıdır. Bkz. Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Recez”, *DİA*, XXXIV, 509-510.

⁹ Belirli bir kurala dayanan, birinde geçerli olan hükmün diğerini de içine almasıdır. Bkz. Ebü’l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî, *İbrâzü’l-me’ânî min Hurzi’l-emânî fi’l-kırâ’âtî’s-seb’*, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye ts., s. 319.

¹⁰ Usulün hilafına, belli bir kaideye bağlı olmayıp Kur’ân-ı Kerîm sûrelerinde dağınık olarak bulunan ihtilaflardır. Bkz. Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi’ş-Şâtibiyye fi’l-kırââtî’s-seb’*, Medine 1983, s. 199.

Bu bilgileri verdikten sonra Kabâkîbî, 1510 beyitten oluşan eserini 831 yılında Gazze'de tamamladığını şu beyitlerle ifâde etmiştir.¹¹

تم نظام مجمع السرور ومطلع الشموس والبدور

بغزة سنة ضاد لام الف¹² وعدد الايات غيث¹³ فاعرف¹⁴

“*Mecma'u's-sürûr ve matla'u'ş-şümûs ve'l-büdûr*'un nazmı 831 yılında Gazze'de tamamlandı.”

3. Eserin Kaynakları

İlim literatürüne geçmiş eserler az veya çok kendilerinden önce yapılmış çalışmalardan istifâde etmiş, işledikleri mevzuların vuzuha kavuşturulması çerçevesinde bu kaynaklardaki rivâyet ve nakillere yer vermişlerdir. Bir kısmı, daha önce kaleme alınmış eserlerdeki rivâyet ve nakillerin ışığı altında ele aldığı konuları işlerken yeni bir takım yaklaşımlarla meseleye değişik boyutlar kazandırma yolunu seçerken, diğer bir kısım eserler ise mevcut çalışmalar üzerinde şerh ve ihtisar türünden faaliyet göstermek sûretiyle bunları ilim dünyasının hizmetine sunmayı tercih etmişlerdir.¹⁵ Kabâkîbî de bu çerçevede önce manzum türünde *Mecma'u's-sürûr ve matla'u'ş-şümûs ve'l-büdûr* isimli muhtasar eserini yazmış, daha sonra bu eseri *Îzâhu'r-rumûz ve mißtâhu'l-künûz* ismiyle şerhetmiştir. Müellif eserinde şu kaynaklardan istifâde etmiştir.

3.1. *et-Teyşir fi'l-Kırââtî's-Seb'*

Müellifi Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053)'dir. Bu eser Dânî'nin yedi kırâatle ilgili eserlerinin en meşhuru olup adının *el-Müeyşir* olduğu da rivâyet edilmiştir. Müellif kendi eserinin mukaddimesinde, kendisinden âlimlerin sahih kabul ettiği meşhur rivâyet ve tarifleri ihtiva eden yedi kırâate dair muhtasar bir eser kaleme almasının istenmesi üzerine bu kitabı hazırladığını ifâde etmektedir. *et-Teyşir*'de her imam için meşhur ikişer râvînin rivâyetleri esas alınmış, bu rivâyetler arasında farklılık bulunduğu râvîlerin, bulunmadığında imamın adı zikredilmiştir. Kendisinden sonra telif edilmiş birçok esere kaynak teşkil etmiştir.¹⁶

3.2. *el-Câmi' fi'l-Kırââtî'l-Aşr ve Kırâati'l-A'meş*

Müellifi Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Fâris el-Hayyât el-Bağdâdî (ö. 450/1059)'dir. Musannıf kitabında on dört kırâatten bahsetmiştir.¹⁷

3.3. *el-Unvân fi'l-Kırââtî's-Seb'*

¹¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 1504. beyit vd.

¹² Ebcet hesabıyla bu harfler 831 yılını işaret etmektedir.

¹³ Ebcet hesabıyla bu harfler 1510 sayısına tekâbül etmektedir.

¹⁴ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 1504-1505. beyitler.

¹⁵ Fatih Çollak, *Kırâat âlimlerinden İmam Şâtîbî ve Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (Şâtîbiyye)*, Özener Matbaası, İstanbul 2002, s. 96.

¹⁶ Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi el-Konstantiniye, *Keşfu'z-Zunûn an esêmi'l-kütübi ve'l-funûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdâd 1941, I, 646-649; Abdurrahman Çetin, “*et-Teyşir*”, *DİA*, XLI, 57.

¹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 576; İbnü'l-Cezerî Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Ed-dabâ', Tasvîru Dâr-i'l-Kitâbî'l-İlmiyye, ts., I, 84.

Müellifi Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd (ö. 455/1063)'dir. Kolay öğrenilmesi ve ezberlenmesi için müellifin *el-İktifâ'*daki senedleri hafızca kaleme aldığı kitap oldukça ilgi görmüş, Ebû Bekir el-Kastallânî (ö. 923/1517)'nin belirttiğine göre Şâtübî'nin *Hırzû'l-Emânî* adlı eserine kadar Mısır'da daha çok bu eser ezberlenmiştir.¹⁸

3.4. eş-Şâtubiyye

Müellifi Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtübî (ö. 590/1194)'dir. Eserin asıl adı *Hırzû'l-emânî ve vehû't-tehânî* olup 1173 beyitten oluşmuştur. Müellifine nisbetle eş-Şâtubiyye diye şöhret bulan ve *Kasîde-i Lâmiyye* diye de anılan eser Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'* adlı kitabının manzum şeklidir.¹⁹

3.5. el-Mübhic

Müellifi Sıbtu'l-Hayyât ismiyle meşhur olan, Ebû Muhammed Abdullah b. Alî b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 541/1146) olup eserin tam adı, *el-Mübhic fi'l-kırâ'âti's-seb' el-mütemmeme bi-İbn Muhaysin ve'l-A'meş ve Ya'kûb ve Halef*'dir. Müellif, eserin telifinde hocalarından Şerîf Abdülkâhir b. Abdüsselâm el-Mekkî (ö. ?)'den öğrendiği kırâati esas almış, meşhur yedi kırâat imamının yanında Ya'kûb, Halef, İbn Muhaysin ve A'meş kırâatine de yer vermiştir. Müellifin *Tebşîratü'l-mübtedâ ve tezkiretü'l-müntehâ fi'l-kırâ'ât, el-Kifâye fi'l-kırâ'âti's-sit, el-Îcâz fi'l-kırâ'âti's-seb' ve er-Ravza fi'l-kırâ'âti's-seb'* gibi kırâat alanına dair yazmış olduğu birçok eseri vardır.²⁰ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiğini şu beyitlerle ifade etmiştir:

من مبهج و مفرد والثانية	لابن محيصن الاولي آتية
..... من مبهج	للأعمش الكوفي شيخ حمزة
من مبهج و مستنير ذائعه	والاختيار لليزدي الرابعه

“(On imamdan sonra) birinci gelen imam İbn Muhaysin, ikinci olarak gelen Hamza'nın hocası Kûfe'li A'meş ve dördüncü olan Yezîdî için *Mübhic*'ten istifâde ettim.”²¹

3.6. el-İhtiyâr

Sıbtu'l-Hayyât tarafından yazılan ve mütevâtir on kırâattan bahsedilen bu eserin tam adı *el-İhtiyâr fi'htilâfi'l-aşereti e'immeti'l-emsâr*'dır.²²

3.7. el-İrşâd

Müellifi Ebû't-Tayyib Abdülmün'im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî (ö. 389/999)'dir. Mütevâtir yedi kırâatten bahsedilen eserin tam adı *Kitâbü'l-irşâd fi ma'rifeti mezâhibi'l-kurrâ'i's-seb'*'dir.²³

¹⁸ Zehebî Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*, Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, 1997, I, 236; Mehmet Emin Maşalı, “Sarakustî İsmâîl b. Halef”, *DİA*, XXXVI, 115.

¹⁹ Çollak, Fatih, “eş-Şâtubiyye” md., *DİA*, XXXVIII, 377-379.

²⁰ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetü İbn-i Teymiye, 1351, I, 434-435; Altıkulaç, Tayyar, “Sıbtu'l-Hayyât”, *DİA*, XXXVII, 89-90.

²¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 95-96 ve 98. beyitler.

²² Zirikli, *el-A'lam*, IV, 105.

²³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 199; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, I, 79.

3.8. *et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Semân*

Müellifi Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısırî (ö. 399/1009)'dir. Müellif bu eserinde mütevâtir yedi kırâatin yanında Ya'kûb kırâatine de yer vermiştir.²⁴ *et-Teysir* isimli eserin müellifi Ebû Amr ed-Dânî kendisinden arz ve semâ tarikiyle kırâat rivâyet etmiştir.²⁵

3.9. *İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehî*

Müellifi Ebü'l-İzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Vâsıtî el-Kalânîsî (ö. 521/1127)'dir. Aşereye dair muhtasar bir eser olup özellikle Irak bölgesinde yaygın şekilde okunmuştur.²⁶ Müellif ayrıca *Risâle fi'l-kırâati's-selâs ve el-Kifâyetü'l-kübrâ* gibi kırâat alanında eserler telif etmiştir.²⁷

3.10. *El-Gâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*

Müellifi Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nisâbûrî olup kırâat-i aşereye dair yazılmış ilk eserdir. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde on kırâatin imamları ve râvîleri isnadlarıyla birlikte zikredilmiş, ayrıca kırâat vecihleri arasında tercihler yapan Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî (ö. ?)'nin kırâati isnadı verilerek bunlara eklenmiştir. İkinci bölümde mushafın tertibine uyularak on kırâate ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin tercihlerine göre sûrelerdeki kırâat vecihleri gösterilmiş, idgâm, imâle ve hemze bahisleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde istiâze ve besmeledeki kırâat farklılıkları ve yine mushafın tertibi gözetilerek Kuteybe b. Mihrân (ö. ?)'in Kisâî'den naklettiği imâleler ele alınmıştır.²⁸

3.11. *el-Müstenîr*

Müellifi Ebû Tâhir Ahmed b. Alî b. Ubeydillâh b. Ömer b. Sevvâr el-Bağdâdî (ö. 496/1103)'dir. Kırâat-i aşere'ye dair yazılan eserin tam adı *el-Müstenîr fi'l-kırâ'âti'l'aşr*'dir.²⁹ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiği şu beyitle ifâde etmiştir:

والاختيار لليزيدي الرابعه
من مبهج و مستنير ذائعه

"Şâz kırâatlerden dördündü olan Yezîdî için Müstenîr'den istifâde ettim."³⁰

3.12. *el-Müfredât*

Müellifi Ebû Muhammed Abdülmecid b. Şaddâd b. el-Mukaddem et-Temîmî (ö. ?)'dir.³¹ Kabâkîbî bu eserden istifâde ettiğini şu beyitle ifâde etmiştir:

لإبن محيىن الاولي آتیه
من مبهج و مفرد والثانيه

²⁴ Zirikli, *el-A'lam*, III, 222.

²⁵ İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, I, 339.

²⁶ Sarı, Mehmet Ali, *DİA*, "Kalânîsî Muhammed b. Hüseyin", XXIV, 224.

²⁷ Zirikli, *el-A'lam*, VI, 101.

²⁸ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 49-50; Ali Eroğlu, "İbn Mihrân en-Nisâbûrî", *DİA*, XX, 199-200.

²⁹ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 86.

³⁰ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 98. beyit.

³¹ İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 466.

“(On imamdan sonra) birinci gelen imam İbn Muhaysin için Müfred’den istifâde ettim.”³²

3.13. el-Müfredât

Müellifi Ebû Ali el-Ahvazî el-Bâsîz (ö. ?)’dir.³³ Bu eserden istifâde ettiğini şu beyitlerle ifâde etmiştir:

..... و ام بالثانيه
للحسن البصريّ شيخ ابن العلا
من مفرد الاهواز تروى فاعقلا

“İmamlardan üçüncüsü İbn el-Alâ’nın (Ebû Amr) hocası olan Hasan-ı Basrî için el-Ahvazî’nin *Müfredinden* rivâyet edildi.”³⁴

4. Müellifin Kullandığı Remizler

Kabâkîbî on dört kırâate dair yazmış olduğu eserinde 100. beyte kadar kırâat imam, râvî ve tariklerinden, 113. beyte kadar mahâric-i hurûftan, 120. beyitte Kur’ân-ı Kerîm okuma usullerinden, 132. beyte kadar harflerin sıfatlarından, 142. beyte kadar vakıf ve ibtidâ’dan bahsetmiştir. Eserin ikinci bölümü, “ferş-i hurûf” 530. beyitle başlamakta ve 1504. beyitle nihayete ermektedir.

Müellif;

فمنهم سبع شمس أظهرت وسبعة من البدور أقمرت³⁵

Beytiyle ilk yedi imamı güneşe, diğer yedi imamı ise aya benzetmiş, daha sonra gelen beyitlerde ise kırâat imamlarından, râvîlerinden ve tarîklerinden bahsetmiştir.

Özellikle *eş-Şâtıbiyye* ve *et-Tayyibe* gibi kırâat içerikli manzum eserlerde, kırâat vecihlerinin kime âit olduğunu kısaca belirtmek için, kırâat imamlarından veya râvîlerinden her birine ayrı ayrı harfler remiz olarak kullanılmış ve bu harfler zamanla âit olduğu kimselerin adeta özel ismi haline gelmiştir.³⁶ Araştırma konumuz olan *Mecma’u’s-sürûr*’da da kırâat ihtilaflarının isnât edildiği âlimler, çoğu zaman isimleri ve ünvanlarıyla değil, bir takım remizlerle ifâde edilmiştir ki bunlarla metnin daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir. Bu remizler bazen harf bazen de kelime ile olmuştur.

4.1. Müstakil Harf Remizleri

ورمزهم ابع دهر حطي كلم
نصع فضق رست مكررا تتم³⁷

³² Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 95. beyit.

³³ İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr*, I, 266.

³⁴ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 95-96. beyitler.

³⁵ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 9-10. beyit.

³⁶ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 276.

³⁷ Kabâkîbî, *Mecma’u’s-sürûr*, 66. beyit vd.

والحرف من ثخذ طغش جمعا أنل .....³⁸

Eserde bu şekilde kaydedilen ebce harfleri remiz olarak kullanılmış, terkipte yer alan ilk harf imama, ikinci ve üçüncü harf ise sırasıyla râvîlere tekabül etmiştir.

Bu tertip üzere Kabâkîbî'nin on kırâat imamı ve bunların râvîleri için kullanmış olduğu remizleri şematik olarak şöyle göstermek mümkündür.

Tablo 1: Kırâat İmamları ve Râvîleri

Sıra	Rumuzlar	İmam	1. Râvî	2. Râvî
1.	ا - ب - ج	Nâfi'	Kâlûn	Verş
2.	د - ه - ز	İbn Kesîr	El-Bezzî	El-Kunbûl
3.	ح - ط - ي	Ebû Amr	Dûrî	Sûsî
4.	ك - ل - م	İbn Âmir	Hişâm	İbn Zekvân
5.	ن - ص - ع	Âsım	Ebû Bekir	Hafs
6.	ف - ض - ق	Hamze	Halef	Hallâd
7.	ر - س - ت	Kisâi	Ebü'l-Hâris	Ed-Dûrî
8.	ث - خ - ذ	Ebû Ca'fer	Îsâ b. Verdân	Süleyman b. Cemmâz
9.	ظ - غ - ش	Ya'kûb	Ruveys	Ravh
10.	خل - سح - سه	Halefü'l-Âşir	İshâk	İdrîs

Burada görülüyor ki 28 harften her biri bir kırâat âlimine rumuz olmuş fakat (و) harfi kullanılmamıştır. Bunun sebebini de Kabâkîbî şu şekilde açıklamıştır;

والواو للفصل ورمز كلمي لإثنين أو جمع يجيء فاعلم³⁹

“Vâv gelecek olan çoklu veya ikili kelimeleri ayırmak (fasl) ve remzetmek içindir.”

Onuncu imam Halefü'l-Âşir için ise hem bağımsız bir kırâat imamı, hem de Hamza'ya râvî olması sebebiyle tek bir remiz kullanılmamıştır.

4.2. Toplu Remizler

³⁸ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 72. beyit.

³⁹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 75. beyit.

Müellif 72. beyitten başlayarak eserinde kırâat İmamları ile râvîleri için kullanmış olduğu müşterek remizleri önce meşhur oldukları beldelelere göre harf, sonra da ayrı bir gruplandırma ile kelime terkiibi olarak ifâde etmiştir.

4.2.1. Harf Remizleri

والتاء عن أهل الحجاز قد جعل .....
 والظا لكوف و لشام والوا .....
 ولأبي عمرو و كوف شين⁴⁰ .....
 والحاء لبصر و لكوف ذال .....
 لإبن كثير و لكوف غين .....

Kabâkîbî Hicaz'lı İmamlar için⁴¹ (ت), Basra'lılar için⁴² (خ), Kûfe'liler için⁴³ (ذ), Kûfe ve Şâm'lı⁴⁴ olanlar için (ظ), İbn Kesîr ve Kûfe'liler için (غ), Ebû Amr ve Kûfe'liler için (ش) rumuzlarını kullanmıştır. Bunları şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:

Tablo 2: Eserde Geçen Toplu Harf Remizleri (Beldelere Göre)

Müellifin Kullandığı Remizler	İmamlar	Şöhretleri
ت	Nâfî', Ebû Ca'fer, İbn Kesîr, İbn Muhaysin	Hicaz
خ	Ebû Amr, Ya'kûb, Yezîdî, Hasan-ı Basrî	Basra
ذ	Âsım, Hamze, Kisâî, Halef ve A'meş	Kûfe
ظ	İbn Âmir, Âsım, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Şâm, Kûfe
غ	İbn Kesîr, Âsım, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Mekke, Kûfe
ش	Ebû Amr, Âsım, Hamze, Kisâî, Halef, A'meş	Basra, Kûfe

⁴⁰ Kabâkîbî, a.g.e., 72-74. beyitler.

⁴¹ Nâfî' ve Ebû Ca'fer Medine, İbn Kesîr ve İbn Muhaysin Mekke İmamı olup, bunlara Ehl-i Hicâz denmektedir. Bkz. Kabâkîbî, *İzahü'r-rumûz ve miftahü'l-künûz*, thk. Ahmed Halit Şükri, Dâru Ammar, 2003, s. 80.

⁴² Ebû Amr, Ya'kûb, Yezîdî ve Hasan-ı Basrî, Basra İmamlarıdır. Kabâkîbî, *İzahü'r-rumûz*, s. 80.

⁴³ Âsım, Hamze, Kisâî, Halef ve A'meş Kûfe İmamlarıdır. Bkz. Kabâkîbî, a.g.e., s. 80.

⁴⁴ İbn Âmir'dir. Bkz. Kabâkîbî, a.g.e., s. 80.

4.2.2. Kelime Remizleri

Müellif toplu harf remizlerini zikrettikten sonra kelime terkiplerinden oluşan rumuzların önce isimlerini ve on beş adet olduğunu, sonrada bu rumuzların kimleri ifâde ettiğini şu beyitlerle ifade etmektedir.⁴⁵

وهو صحاب صحبة عمّ نما	نجم بدا شمس هدى بدر سما
حرمي نفس نظم حق فخر	عدده خمس يليها عشر
صحاب كوف لا لشعبة ولا	لأعمش و صحبة لا هو ولا
حفص عم مدن شام يفي	و قل نما لحمزة و خلف
وشعبة و خلف نجم عن	مكّ بدا و قل لبصر لا الحسن
شمس و عن علي و حمزة هدى	والمازني والدار بدر وردا
ولهما الحضرمي والمدني	سما و حرمي ابن كثير مدني
والمديني نفس و كوف نظم	لا عاصم والدار حقا سموا
والحضرمي والمازني و فخر	لأعمش و حمزة يقر ⁴⁶

Müellif (صِحَاب) kelimesini Hafs, Hamze, Kisâî ve Halef için; (صُحْبَةٌ) kelimesini Şu'be, Hamze, Kisâî ve Halef için; (عَمَّ) kelimesini Nâfî', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer için; (نَمَا) kelimesini Hamze ve Halef için; (نَجْمٌ) kelimesini Şu'be ve Halef için; (بَدَا) kelimesini İbn Kesîr ve İbn Muhaysin için; (شَمْسٌ) kelimesini Ebû Amr, Ya'kûb ve Yezîdî için; (هُدَى) kelimesini Hamze ve Kisâî için; (بَدْرٌ) kelimesini İbn Kesîr ve Ebû Amr için; (سَمَاءٌ) kelimesini, Nâfî', Ebû Ca'fer ve Ya'kûb için; (حَرَمٌ) kelimesini Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer için; (نَفْسٌ) kelimesini Nâfî' ve Ebû Ca'fer için; (نَظْمٌ) kelimesini Hamze, Kisâî ve Halef için; (حَقٌّ) kelimesini Ebû Amr ve Ya'kûb için; (فَخْرٌ) kelimesini Hamze ve A'meş için kullanmıştır. Bunları şematik olarak şöyle göstermek mümkündür:

⁴⁵ Kabâkibî, *Mecma'u's-sürûr*, 76-77. beyitler.

⁴⁶ Kabâkibî, *a.g.e.*, 78-85. beyitler.

Tablo 3: Eserde Geçen Kelime Remizleri

Toplu Remizler	Remizler	İmam ve Râvî İsimleri	Şöhretleri
صِحَابٌ	ع - ف - ر - خل	Hafs, Hamze, Kisâî Halef	Kûfe
صُحْبَةٌ	ص - ف - ر - خل	Şu'be, Hamze, Kisâî Halef	Kûfe
عَمَّ	ا - ك - ث	Nâfî', İbn Âmir, Ebû Ca'fer	Medine, Şâm
نَمًا	ف - خل	Hamze, Halef	Kûfe
نَجْمٌ	ص - خل	Şu'be, Halef	Kûfe
بَدَا	د	İbn Kesîr, İbn Muhaysin	Mekke
نَمَسَ	ح - ظ	Ebû Amr, Ya'kûb, Yezîdî	Basra
هُدَى	ف - ر	Hamze, Kisâî	Kûfe
بَدَّرَ	د - ح	İbn Kesîr, Ebû Amr	Mekke, Basra
سَمَا	ا - ث - ظ	Nâfî', Ebû Ca'fer, Ya'kûb	Medine, Basra
حَزْمِي	ا - د - ث	Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Ca'fer	Medine, Mekke
نَفَسَ	ا - ث	Nâfî', Ebû Ca'fer	Medine
نَطَّمَ	د - ص - ف - ر	İbn Kesîr, Şu'be, Hamze, Kisâî	Mekke, Kûfe
حَقَّ	ح - ظ	Ebû Amr, Ya'kûb	Basra
فَعَّرَ	ف	Hamze ve A'meş	Kûfe

5. Kırâate Dâir Bazı Teknik Bilgiler

Müellif tariklerden bahsettikten sonra usul kısmına giriş yapmadan evvel okuyucuların dikkat etmesi gereken bazı teknik detaylara yer vermektedir. Şöyle ki:

واللفظ يعني إن جلا بالكلمة .....

مد وإثبات وفتح فعلا⁴⁷ عن قيدها والضدّ عن ضدّ كما

⁴⁷ Kabâkibî, Mecma'u's-sürûr, 85-86. beyitler.

“Lafız kelimede açık ve net bir şekilde gelirse, med isbat, feth gibi, biri zikredilince diğeri anlaşılacak olan vecihlerin, zıddını söylemekten müstağnidir.”

فإن جرى التحريك بالإطلاق
والفتح للكسر كذا والنصب
فهو فتح للسكون لا في
للجرّ والنون لياء حسب
للفتح فتح و لرفع نصب
طردا و تذكیر و رفع غيب⁴⁸

“Mutlak tahrikden (hareke) maksat fethadır ve iskânın zıddıdır.⁴⁹ Nûn ile yâ'nın birbirinin zıddı olduğu gibi, fetha ile kesre, nasb ile cer zıddlıkta birdirler. Nasbın zıddının yalnızca raf' olduğu gibi, damme için de zıd olan yalnız fethadır.”

Müellif daha önce temas ettiğimiz üzere 101 ve 112. beyitler arasında mahâric-i hurûf hakkında bilgi vermiş; bunların sayısının on yedi olup, beş âzâya münhasır olduğunu ve harflerin hangi mahreçlerden çıktığını beyân etmiştir.

113. beyitten 120'ye kadar harflerin sıfatlarından, 120. Beyitte ise Kur'ân-ı Kerîm okuma seyirlerinden bahsetmiştir. Şöyle ki:

واقرأ كلام الله بالتحقيق
حدرا و تدويرا و بالترقيق⁵⁰

“Allah'ın kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'i tahkik,⁵¹ hadr⁵² ve tedvirle⁵³ oku!”

120. beyitten sonra harflerin kalın veya ince okunması ile alakalı bazı hususlara dikkat çekmiştir. Şöyle ki:

و جود الترفيق في لفظ الألف
والأم من وليتلطف و على
و همز أدعو و أعوذ و الف
الله لا الضال و ظللنا لدى
و الميم من مخمصة و من مطر
و باء بسم الله مع برق و بر

⁴⁸ Kabâkibî, *Mecma'u's-sürûr*, 87-91. beyitler.

⁴⁹ Müellif eserinde “harrik” ifâdesini kullandığı zaman fetha anlaşılıp başka bir hareke anlaşılmaması gerektiğini ifâde etmektedir.

⁵⁰ Kabâkibî, *a.g.e.*, 120. beyit.

⁵¹ Tahkik, luğat olarak eksik veya fazla yapmadan bir şeyin hakkını verme hususunda çok dikkatli ve hassas olmaktadır. Kırâat istilahında ise, medleri son sınırına kadar uzâtıp (4-5 elif) hemzeleri isbat etmek, izhâr ve şeddeleri açık ve net yapıp, gunneleri yerli yerinde eda etmek yani; ağır ağır ve dikkatlice okumaktır. Bkz. İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, I, 205.

⁵² Hadr, luğatta düşürmek sürat göstermektir. İstilahta ise kasr, iskân, ihtilas, bedel ve benzeri olan vecihleri rivâyet sahih olacak şekilde hafifletip, hızlı okumaktır. Bkz. İbnü'l-Cezeri, *a.g.e.*, I, 207.

⁵³ Tedvir, tahkik ile hadr arasında olan bir okuma mertebesidir. Kırâat imamlarının çoğu bu mertebeyi tercih etmişlerdir. Bkz. İbnü'l-Cezeri, *a.g.e.*, I, 207.

إطباقه مع بسطت واستبن

و حاء حصص احطت و ابن

54 .....

الخلف في نخلقكم و غته

“ (أَدْعُو, أَعُوذُ) gibi yerlerdeki hemzeleri;

(وَالْيَتَلَطَّفُ, عَلَى اللَّهِ, وَ لَا الضَّالِّينَ, ظَلَلْنَا) gibi kelimelerdeki lââm'ları;

(مَحْمَصَةٌ, مَطَّرَ) gibi kelimelerdeki mîm'leri;

(بِاسْمِ, بَرِّقَ, بِر) gibi kelimelerde be'leri;

(أَحَطَّتْ, حَصَّحَصَّ) gibi kelimelerdeki hâ'ları terkikini güzel yap. (kalın okuma)

(نَحْنُ نَخْلُقُكُمْ, أَحَطَّتْ, بَسَطَتْ) kelimelerinde bulunan nâkis idgâmları yaparken itbak sıfatını (ط, ق) iyice belirt!”

ميم و نون شددًا ظاهرة

.....

بعثة على اختيار رويًا

و ساكن الميم لدى البا خفيا

55 لا سيما واو و فاء فاعرف

و اظهرتها عند باقي الاحرف

“Mim ve nûn harfleri şeddeli oldukları zaman gunneyi beyân et;

Mim harfi be'den önce sâkin olarak geldiği zaman ehl-i edânun ihtiyarına göre mim'i gunne ile ihfâ eyle;

Mim sâkin olduktan sonra, be harfinden başka bir harf gelirse, mim'i izhârla oku;

Yine Mim sâkin olup (و , ف) harfleri gelirse dikkat et; (izhârını güzel yap)”

Müellif bu beyitlerin ardından idgâma taalluk eden bir kısım meselelere temas etmiş daha sonra, 133. beyitte vakıf konusuna giriş yapmıştır. Şöyle ki;

تقديرا او لفظا فحقق حده

فالوقف قطع اللفظ عما بعده

“Vakıf, kendisinden sonra gelen lafzı takdîran veya lafzen kesmektir.”

⁵⁴ Kabâkibî, *Mecma'u's-sürûr*, 123-127. beyitler.

⁵⁵ Kabâkibî, *a.g.e.*, 127-129. beyitler.

Bu tariften sonra 141. beyte kadar vakfın çeşitleri (tâm, kâfi, hasen, gabîh, ızdırârî vb.) hakkında bilgi vermiş ve vakıfla alakalı şu hususa dikkat çekmiştir:

و لم في الذكر وقف يجب ولا حرام دون امر يوجب⁵⁶

“Kur’ân-ı Kerîm’de üzerinde durulması vâcip olan hiçbir vakıf olmadığı gibi, bir sebep olmadıkça üzerinde durulduğu zaman haram olan bir vakıfta yoktur.”

6. Eserin Usul Bölümü

Müellif ehil bir Kur’ân-ı Kerîm okuyucusunun bilmesi ve dikkat etmesi gereken harflerin mahreçleri, sıfatları, Kur’ân okuma mertebeleri, tecvid, harflerin ince ve kalın okunacağı yerler, idgâm kâideleri ve son olarak vakıf ve ibtidâ ile alakalı hususları beyân ettikten sonra usul kısmına başladığını şu beyitlerle ifâde etmektedir:

وها شروعي في الاصول فاعرفا والله حسي في أموري و كفي⁵⁷

“Şimdi eserin usul kısmına başladığımı bil! Allah işlerimde bana kâfidir ve o benim dayanağımdır.”

Kabâkîbî, 142 ve 146. beyitlerle usul kısmının ilk bâbı olan “bâbü'l-isti’âze” ye başlamış, burada Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlamadan evvel istiâze edilmesi gerektiğini,⁵⁸ istiazenin hükmünü, kırâat imamlarının istiaze ile ilgili ihtilafları remizleri ile açıklamıştır.

Müellif 147. ve 153. beyitlerde “bâbü'l-besmele” konusunu işlemiş; iki sûre arasında besmelenin alınıp alınmaması hususunda kırâat imamları arasındaki ihtilaflarla birlikte Tevbe sûresiyle ilgili özel duruma dikkatleri çekmiştir. Şöyle ki;

و لم يسم في ابتداء السورة للحسن البصري سوى الفاتحة

و كلهم في حلتها بسملا والمنع في التوبة عنهم مستجل⁵⁹

“Fatiha sûresi hariç sûrelerin evvelinde Hasan-ı Basrî için besmele vechi sözkonusu değildir;

Tevbe dışında kalan sûrelerin evvelinde bütün kırâat imamları besmele vechini almıştır.”⁶⁰

İki sûre arasındaki besmele ile alakalı genel bir hususa da şu beyitte işaret etmiştir:

⁵⁶ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 139. beyit.

⁵⁷ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 141. beyit.

⁵⁸ en-Nahl 16/98.

⁵⁹ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 150-151. beyitler.

⁶⁰ Hasan-ı Basrî, sadece Fatiha sûresinin evvelinde besmele çeker. Sûreler arasında geçiş yaparken veya sure ortasında besmele çekmez. Ayrıca Besmeleyi Fatiha’dan bir âyet olarak kabul etmez. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhü'r-rumûz*, s. 83-84.

وإن تصلها بأخير سورة فلا تقف ولا عليها تسكت⁶¹

“Eğer sûre sonunda besmeleyi vasledersen, sakın bismelenin sonunda vakfetme!”

Kabâkîbî, kırâat kitaplarının bir kısmının karakteristik özelliğine uyararak usul çerçevesindeki ihtilafları bitirmeden araya Fâtiha sûresini dâhil etmiş; bu sûredeki ferş karakterli ihtilafları zikredip ardından “Bâbü'l-idgâmi'l-kebîr” bahsiyle usul konusuna devam etmiştir. Fâtiha sûresinin ilk kelimesindeki ihtilafa;

ورفع كل الحمد لله اكسر فد.....⁶²

Beytiyle işaret ettikten sonra; (ملك) kelimesindeki elif'li ve elif'siz;⁶³ (نَعْبُدُ) kelimesindeki (يُعْبُدُ);⁶⁴ (عليهم) kelimesini (نَسْتَعِينُ) kelimesindeki (الصَّارِطُ);⁶⁵ (السَّارِطُ);⁶⁶ fatiha'daki ve diğer sûrelerdeki (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ) deki (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ);⁶⁷ (عَلَيْهِمْ) ve (عَلَيْهِمْ) kelimesindeki (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ) kırâatlerini imamlarına isnat etmek sûretiyle açıklamıştır.⁶⁸

Müellif “Bâbü'l-idgâmi'l-kebîr” konusunu 168 ve 205. beyitlerde işlemiştir. Şöyle ki:

ملاصقا خطَّ محرَّكان مثلان أو جنسان أو قربان⁶⁹

“Harekeli olan iki harf bitişik bir şekilde gelirse misleyn, mütecâniseyn veya mütekâribeyn idgâm olur.”

..... و في كلم قرح بنفسك وهت قيث غلم⁷⁰

Beytiyle idgâmi misleyn harflerinin on yedi olduğunu⁷¹ açıkladıktan sonra sırasıyla mütecâniseyn ve mütekâribeyn idgâm hakkında bilgiler vermiştir.

Bir başka usul konusu olan “bâb-u hâi'l-kinâye” bahsini 205 ve 217. beyitlerde işlemiş, hâ-i kinâye'yi dört kısma ayırmıştır;

1. (إِنَّهُ هُوَ)⁷² gibi iki hareke arasında olanlar.

⁶¹ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr.*, 153. beyit.

⁶² Kabâkîbî, *a.g.e.*, 154. beyit.

⁶³ Kabâkîbî *Mecma'u's-sürûr*, 154. beyit.

⁶⁴ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 155. beyit.

⁶⁵ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 156-157. beyitler.

⁶⁶ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 158-159. beyitler.

⁶⁷ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 160-161. beyitler.

⁶⁸ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 167. beyit.

⁶⁹ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 168. beyit.

⁷⁰ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 170. beyit.

⁷¹ (ب, ت, ث, ح, ر, س, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و, ي) harfleridir.

⁷² İsrâ 17/1.

2. (و آتيناہ الانجيل)⁷³ gibi iki sâkin arasında olanlar.
3. (وله الحكم)⁷⁴ gibi bir harekeli veya sâkin arasında olanlar.
4. (فيه هودى)⁷⁵ gibi sâkin veya harekeli arasında olanlar.

Zikredilen örnekleri verdikten sonra bu konuda her bir kırâat imamına âit ihtilafları detaylı bir şekilde ele almıştır.

“Bâbu'l-meddi ve'l-kasr” konusunu 217. ve 234; “bâbu'l-hemzeteyn min kelime”yi 235. ve 266., “bâbu'l-hemzeteyni min kelimeteyn”i ise 267. ve 274. beyitlerde açıklamıştır. Önce iki hemzenin durumundan bahseden Kabâkîbî daha sonra 275. ve 305. beyitlerde müfret hemzeden, 306. ve 313. beyitlerde hemzenin harekesini kendisinden önceki sâkin harfe naklinin ele alındığı “bâbu nakli hareketi'l-hemzi ile's-sâkini kablehâ”yı işlemiş ve “bâbu's-sekt ale'l-hemzi ve ğayrihâ” konusuna da 314. ve 319. beyitlerle temas etmiştir. 320. ve 332. beyitlerde Hamza, A'meş ve İbn Âmir'in râvîsi Hişâm'ın hemzeler üzerinde yapmış olduğu vakıflarla alakalı özel bir başlık açarak bu konudaki ihtiyarlarıyla alakalı bilgi vermiştir.

Müellif, hemzelerin genel durumuyla alakalı detaylı bilgi verdikten sonra “bâbu idgâmi's-sağîr” isimli bir başlık açmış, 333. ve 334. beyitlerde (ذ) edatındaki (ذ) harfinden, 335. ve 337. beyitlerde (قد) edatındaki (د) harfinden, 338. ve 339. beyitlerde “tâ-i te'nîs”den ve son olarak (لام), (هل) ve (بل) edatlarındaki idgâmdan bahsetmiş ve bu konuyu nihâyete erdirmiştir.

Bu konunun ardından yine idgâm çerçevesinde (ف) ve (ب), (ب) ve (م) gibi mahreç olarak birbirine yakın olan harfleri, 344. ve 355. beyitlerde “bâb-u hurûfin karubet mahâricuhâ” başlığı altında incelemiş ve daha sonra 356. ve 360. beyitlerde tenvin ve sâkin olan nûn ile alakalı ihfâ, izhâr, iklab ve idgâm gibi vecihleri “bâbu ahkâmi'n-nûni's-sâkineti ve't-tenvîn” adlı başlıkta ele almıştır.

Kabâkîbî eserin usul kısmı çerçevesinde, 361. ve 412. beyitlerde imâle ile alakalı bilgileri “bâbü'l-fethi ve'l-imâleti beyne'l-lafzateyn” başlığı altında vermiş, (التورية) gibi son harfi “hâ-i te'nîs” ile biten kelimelerdeki vakıf şeklinden 413. ve 417. beyitlerde; kırâat imamlarının (ج) harfindeki okuyuş ihtilaflarından 418. ve 430. beyitlerde; (ل) harfindeki ihtilaflardan ise 431. ve 435. beyitlerde bahsetmiştir.

Müellif, 436.

لإسكان أصل الوقف والكل أشم ورام فيه حيث ما رفع و ضم

⁷³ el-Mâide 5/46.

⁷⁴ el-Kasâs 28/70.

⁷⁵ el-Mâide 5/46.

Beytinde vakıfta asıl olanın sükûn olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

442. beyte kadar “bâbü'l-vakfi alâ evâhiri'l-kelim” başlığı altında kelime sonunda durulması halinde oluşan ravm ve işmâm vecihlerini izah etmiş; 442 ve 461. beyitlerde ise vakıfla alakalı başka bir konu olan “bâbü'l-vakfi alâ mersûmi'l-hat” konusunu ele almış, burada resm-i hatta göre kelimelerde vakıf halinde meydana gelen ibdâl, hazf, isbât, kat' ve vasıl durumlarındaki ihtilaflardan bahsetmiştir.

Kabâkîbî eserin usul kısmını 461. ve 529. beyitlerde yer alan muzâf⁷⁷ ve zâid⁷⁸ “yâ” larla ilgili vecihleri ayırmış ve bu kısmı tamamlamıştır.

6. Eserin Ferş Bölümü

Müellif usul kısmının ardından 530. beyitle başlayan “bâb-u ferşi'l-hurûf” başlığı ile eserin ikinci kısmına giriş yapmıştır. Bu kısımda 974 beyit çerçevesinde Bakara Sûresinden Nâs Sûresine kadar olan ferşî farklılıklardan bahsetmiştir. Burada ferş-i hurûftan maksat Kur'ân-ı Kerîm sûrelerini sırasıyla takip etmek suretiyle kırâat farklılıklarını hangi imam, râvî ve tarik'a ait olduğunu meydana çıkarıp, kelimelerde olan farklılıkları bu kâri'lere nisbet etmektir. Konunun daha anlaşılması için ferşî farklılıkların neler olduğu ile alakalı bazı başlıkları şu şekilde sıralamamız mümkündür:⁷⁹

- 1- Harekesi değişen, fakat mânâsı ve sûreti değişmeyen vecih,⁸⁰
- 2- Harekesi ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih,⁸¹
- 3- Harfleri ve mânâsı değişen, fakat sûreti değişmeyen vecih,⁸²
- 4- Harfleri ve sûreti değişen, fakat mânâsı değişmeyen vecih,⁸³
- 5- Fiillerin mâzî, müzâri, emir gibi tasrifi yönünden farklı vecihler,⁸⁴
- 6- İsimlerde müfret, tesniye, cemi vb. hususlardaki farklı vecihler,⁸⁵
- 7- İsbat ve hazifde (ziyade ve noksanlık) meydana gelen vecihler,⁸⁶

Müellif “ferş-i hurûf” bâbını detaylı bir şekilde anlattıktan sonra aslında bir usul konusu olan “bâbü't-tekbîr”i işlemiştir. Burada tekbirin hükmünden ve vecihlerinden bahsetmiş, hangi sûreden itibaren tekbir getirilmesi ile alakalı ihtilafa şöyle dikkat çekmiştir:

⁷⁶ “Vakıfta asıl olan sükûndur. Kelime sonunun raf' ve damme gelmesi durumunda bütün imamlar için işmâm ve revm vechi vardır.”

⁷⁷ İsim, fiil ve harfe muttasıl, mütekellim zamiri olarak gelen “yâ”lardır. Bkz. Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz*, s. 249.

⁷⁸ Kelimenin aslından olup, resm olarak hatta (yazıda) gözükmeyen “yâ”lardır. Bkz Kabâkîbî, *a.g.e.*, s. 256.

⁷⁹ Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 150-159.

⁸⁰ الفُئْس (Bakara 2/87, Mâide 5/10, Nahl 16/102) kelimesinin الفُئْس şeklinde okunması.

⁸¹ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ (Rûm 30/22) âyetindeki للعالمين kelimesinin للعالمين şeklinde okunması.

⁸² أَفَلَا يَعْقِلُونَ (A'raf 7/169) âyetinin أَفَلَا يَعْقِلُونَ şeklinde okunması.

⁸³ الصراط kelimesinin السراط şeklinde okunması.

⁸⁴ وَأَتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى (Bakara 2/125) âyetinde geçen وَأَتَّخِذُوا kelimesini mâzî sığasıyla وَأَتَّخِذُوا şeklinde okunması.

⁸⁵ كُلُّ أَمْنٍ بِاللَّهِ وَمَلَأْنِيكَهُ وَكُتِبَهِ وَرُسُلِهِ (Bakara 2/285) âyetindeki كُتِبَهِ kelimesini كُتِبَهِ şeklinde müfret olarak okunması.

⁸⁶ وَقَالُوا اتَّخَذُوا (Bakara 1/116) âyetinin “vav”sız şekilde اتَّخَذُوا olarak okunması.

من أول آخر قد صَحِّحاً⁸⁷ في كل حال من ألم والضحي

“İnşirah sûresinin başı veya Duhâ sûresinin sonundan itibaren tekbir getirmenin hükmü sahihtir.”

Kabâkîbî bu beyitlerden sonra daha önce temas ettiğimiz üzere eserini nerede, ne zaman ve kaç beyit olarak yazdığını ifâde etmiş, ardından eserinin İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli kitabından daha anlaşılır olduğunu şu beyitlerle ifâde etmiştir:

من دره النضيد ما يبين من طيبة النشر الذي لم يستين
يا ناظرا فيها و فيه اجملا و ان تجد عيبا فسد الخلالا⁸⁸

“Bu eserin gayet güzel tertib edildiğini ve çokta anlaşılır olmayan *Tayyibetü'n-Neşr*'den daha kolay ve anlaşılır olduğunu bil! Ey esere bakan kişi eğer eserde bir kusur bulursan, o kusuru kendin gider.”

Müellif şu beyitlerle eserini nihayete erdirmiştir.

أحمد لله مصلي على من رحمة الله للعالمين ارسل
وآله الغر الكرام الشرفا وصحبه الذين نالوا الشرفا⁸⁹

“Allah'a hamdolsun, âlemlere rahmet olarak göndermiş olduğu Hz. Peygamber'e, onun ehline ve kendisine ulaşma şerefine nâil olmuş sahabesine de selam olsun.”

Sonuç

İbnü'l-Kabâkîbî, onu mütevâtir, dördü şâz olmak üzere on dört kırâat hakkında vücuda getirdiği ve kurrâ arasında “Kabâkîbîyye” ismiyle meşhur olan bu eserini, 831 yılında Gazze'de tamamlamıştır. Müellif yazmış olduğu bu manzûmeyi birçok kırâat eserinde olduğu gibi usûl ve ferş olmak üzere iki ana bölümde kaleme almıştır. Usûl kısmı 27 bâb, 530 beyitten; ferş kısmı ise 37 bâb, 979 beyitten oluşmaktadır. Araştırmada ağırlıklı olarak kırâat imamlarının, râvi ve tarîklerinin, genel okuma seyirlerinin, iyi bir Kur'ân-ı Kerîm okuyucusunun dikkat etmesi gereken hususlarının anlatıldığı ve sonrasında özellikle istiaze, besmele, idgâm, hemze, hâ-i kinâye vb. daha birçok konuda kırâat imamlarının ve râvilerinin tercihlerinin nakledildiği usûl bölümü ele alınmıştır. Kendilerinden önce yapılmış çalışmalardan az veya çok istifâde edilmiş olması hasebiyle; eserin kaynaklarını da inceleyip bu eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Mevcut eser ile meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserinin kaynaklarının benzerlik göstermesi ve *en-Neşr*'in daha önce yazılmış olmasından ötürü, müellif kendisini bu eserden müstağnî kılamamış, dolayısıyla birçok konuda bu iki eser benzerlik göstermiştir.

⁸⁷ Kabâkîbî, *Mecma'u's-sürûr*, 1497. beyit.

⁸⁸ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 1506-1507. beyitler.

⁸⁹ Kabâkîbî, *a.g.e.*, 1508-1509. beyitler.

Bu benzerliğin yanında İbnü'l-Kabâkîbî en-Neşr'e birkaç beytinde göndermede bulunmuş ve ifade edildiği üzere kendi eserinin bu eserden daha akıcı ve kolay anlaşılır olduğunu ifâde etmiştir.

Müellif eserinin ilk beyitlerinde meşhur olduğu beldelere de nisbet ederek kırâat imam, râvî ve tarîklerinden bahsetmiştir. Bunların daha kolay anlaşılması ve ezberlenmesi için önce hepsine ebced harflerinden müstakil, sonrasında ise ayrı bir gruplama yaparak kelime olarak remizler vermiştir. Bu bilgilerden sonra mahâric-i hurûftan, Kur'ân-ı Kerîm okuma usûllerinden, harflerin sıfatlarından, vakf ve ibtidâ'dan bahsetmiştir.

Müellif iyi bir Kur'ân-ı Kerîm okuyucusunun dikkat etmesi gereken hususları detaylı bir şekilde anlattıktan sonra okuma esnasında vâki olabilecek hatalara dikkat çekmiş ve misaller vererek nelere dikkat edilmesi gerektiğini izah etmiştir. Vakfın tarifi ve çeşitleri hakkında detaylı açıklamalarda bulunmuştur.

Müellif bu bilgileri verdikten sonra usul kısmında kırâat kitaplarında yer alan istiaze, besmele, idgâm, hâ-i kinâye vb. daha birçok konuda kırâat imamlarının ve râvilerinin tercihlerini bâblar halinde nakletmiştir. Usûl kısmından sonra ferş-î farklılıkların ele alındığı ve eserin çoğunluğunu teşkil eden bölümde ise Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara sûresinden başlayarak bütün sûrelerinde mevcut olan kırâat ihtilaflarını ve on dört imamın bu husustaki tercihlerini detaylı bir şekilde ele almış ve kitabını nihayete erdirmiştir.

Kaynakça

Abdulfettah b. Abdulginâ b. Muhammed el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kırâati's-seb'*, Medine 1983.

Abdulfettah b. Es-Seyyid Acemî el-Mersafî el-Mısırî eş-Şâfiî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvidi kelâmi'l-bârî*, Mektebetü Tayyibe, Medine ts.

Altıkulaç, Tayyar, "Sıbtu'l-Hayyât", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 89-90.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

----- "et-Teysir" , *DİA*, XLI, İstanbul 2012, s. 57.

Çollak, Fatih, *Kırâat âlimlerinden İmam Şâtîbî ve Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî (Şâtibiyye)*, Özener Matbaası, İstanbul 2002.

-----, "eş-Şâtibiyye" md., *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, s. 377-379.

Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî , *İbrâzü'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî fi'l-kırâ'ati's-seb'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye ts.

Ebü'l-Yümn Mücîrüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Uleymî el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kudüs ve'l-Halîl*, thk. Adnân Yunus Abdulmecîd, Mektebetü Dandîs, Ammân ts.,

Eroğlu, Ali "İbn Mihrân en-Nisâbü'rî", *DİA*, XX, İstanbul 1999, s. 199-200.

Eroğlu, Muhammed, "İbnü'l-Kabâkîbî", *DİA*, Ankara 2000, XXI, s. 97-98.

Gökdemir, Ahmet, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, Mektebetü İbn-i Teymiye, y.y 1351.

-----, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Ed-dabâ', Tasvîru Dâr-i'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.
İbnü'l-Kabâkîbî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Halîl b. Ebû Bekir el-Halebî, *Mecma'u's-sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr fi'l-Kırââtî'l-Erbai Aşera*, thk. Mektebetü Kurtuba, Müessesetü Kurtuba ts.

-----, *İzahü'r-rumûz ve miiftahü'l-künûz*, thk. Ahmed Halit Şükri, Dâru Ammar, 2003.
Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh el-Konstantiniye, *Keşfu'z-Zunûn an esemi'l-kütübi ve'l-funûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdâd 1941.

Ömer b. Rıza b. Muhammed Râğîb Abdilğınâ Kehhâle ed-Dımeşk, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut ts.

Sarı, Mehmet Ali, "Kalânîsî Muhammed b. Hüseyin", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 224.

Sütşurup, İhsan "İbnü'l-Kabâkîbî ve Mecma'u's-sürûr ve Matla'u's-şümûs ve'l-Büdûr Adlı Eserinin İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul 2018.

Topuzoğlu, Tefvik Rüştü, "Recez", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 509-510.

Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Ma'rifetü'l-kurrâî'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-a'sâr*, Dâr-u Kütübi'l-İlmiyye 1997.

Maşalı, Mehmet Emin, "Sarakustî İsmâil b. Halef", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 115.

Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ed-Dımaşkî, *el-A'lam*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn 2002.